

KOVÁCS ISTVÁN

Közeletről és irodalomról, a közelmúltról és a még közelebbi jövőről

Az 1970-es évek elején az MTA Irodalomtudományi Intézetének Moszkvában végzett tehetséges fiatal munkatársa abban a megtiszteltetésben részesült, hogy egy születő kézikönyv számára tanulmányt írhatott *Lenin és a kultúra* címmel. Fél évet kapott a dolgozat elkészítésére, s annak letelte után egy évet. (Mármint haladékok!) Tíz év múlva a Kis Borostyán borozóban taglalta búskomoran kudarcának okát. Azt, hogy az *Összes műveket* átolvasva, a lábjegyzeteket is kipreparálva rá kellett döbennie: Leninnek semmi köze a kultúrához. Mondtam neki, hogy a Fodor Szanatórium portása, aki kívülről tudta *Az ember tragédiáját*, erről öt fél perc alatt felvilágosította volna. Persze, Leninnek annyi köze mégiscsak volt a kultúrához, hogy tudta, miként kell legjelesebb képviselőit kiiktatni: golyóval vagy pénzzel, elhallgattatással vagy az akkor még kezdetleges átnevelő légerekbe való beutalással. Módszereit a lenini végrendeletben hatalomtól eltiltott Sztálin vitte tőkélyre, aki Lenin ideológiai örökségére hivatkozva nemcsak a kortárs literatúrára volt – káderpolitikájával – végzetes befolyással, hanem – a múlt sajátos eltörlésének kísérleteként – az orosz irodalom újra és újra átiratott történetére is. Persze a harmincas években mű, világhírű, a Szovjetunióban is megjelent, s éppen a nagy éhínség idején. A Sztálin nevével fémjelzett alkotmány pedig, amely – ahogy tanultuk és a nyugati baloldali értelmiségiek hitték is – a legdemokratikusabb volt a világon.

A nagy vörös generátort, amely az 1956-os forradalom leverése utáni hivatalos szellemi életet, kulturális politikát ideológiai energiával táplálta, váltakozó intenzitással, hol zajosabban, hol csendesen fel-felpörgette Sztálin és Lenin áradó szelleme: 1957-ben, 1958-ban, 1968 után, 1972-ben és 1973-ban, és utolsónak vélt leheletként a nyolcvanas évek középső harmadában. A kulturális élet ellenőrzése mindvégig első számú feladat volt, az öncenzúra kialakítása sokaknál létfenntartó mechanizmus lett. A kiemelkedő tehetségeket a hatalom igyekezett megvásárolni vagy megfélemlíteni, s ha ez se, az se járt eredménnyel, megtűrni – (a maradandó alkotások jelentős hányadát a megtűrtek hozták létre) – az irányzatok jegyé-

ben szerveződő művészi csoportokat csendben szétverni, a renitens kiállításokat betiltani, a magán-pincészházzal külföldön kerestetni óvóhelyet stb. A bátorságot könyvkiadó-igazgatói kegy porciózta ki az íróknak... Sorolom mindezt azért, mert manapság a legbefolyásosabb fórumokon a hatvanas-hetvenes évek kulturális életének, teljesítményének s főleg élmunkás-politikusainak csak a dicsérete hallik. Mintha minden a legnagyobb rendben lett volna, merthogy – csak a tehetségtelenek nem boldogultak. Mára vonatkoztatva is hallható ez. A boldogítók és boldogítottak részéről.

Ryszard Kapuściński *A császár* Hailé-Szelassziéja, *A Sahinsah* Rezi Pahlavija és Khomeinije után *A bestia* címmel könyvet tervezett írni az ugandai Ibi Aminről, a század egyik legkegyetlenebb, de Párizsban – másokhoz hasonlóan – szalonképes diktátoráról. Arról, hogy a primitív, lelkében sötét ember miként ragadja magához és gyakorolja kíméletlen eszközökkel a hatalmat... És ahhoz, hogy uralmát megtartsa, el kell pusztítania a kultúrát, fel kell számolnia az oktatást – elég tízig számolni, nevet aláírni és gombokat nyomogatni tudni –, nevetéssé kell tenni a hagyományokat, szellemi, érzelmi tartópilléreiről le kell dönteni a történelmet. Vagyis hogy gyorsabb és fájdalom-mentesebb legyen a magafejtés: el kell törölni a múltat. Terve szerint Kapuściński arról írt volna, hogy a kultúra és a primitív hatalom kibékíthetetlen jelenségek, tények. És a zsarnok ellen csak a kultúra eszközeivel lehet felvenni a harcot. Könyvét persze Kapuściński a Szolidaritást mint szakszervezetet felszámoló s a társadalmi szolidaritást, mint közösségi együttérzést és segítőkészséget, demokratikus szellemű önvédelmet szétverő diktatórikus hatalomnak címezte. Ezt a könyvet az elmúlt években magyarul kellett volna megírni. Nekünk, magyar értelmiségieknek.

A kommunista diktatúra a közösséget se társadalom-má, se nemzetté szerveződni nem hagyta; a társadalom fogalmát a dolgozó tömegekkel töltötték ki, a nemzetét lakossággal, s az egészet leöntötték a proletárinternacionalizmus generálszószával. Ez utóbbi jegyében szolgáltatták ki a határon túli magyar közösségeket a legvadabb – magukat természetesen internacionalistának nevező – kommunista sovinizmusoknak.

Az internacionalizmust és a szupranacionalizmust napjainkra felváltotta a globalizmus. A globalizmus korában elméletileg mindenki egyenlő, mivel fogyasztó. *Fogyasztó!* Maga a fogalom is megalázó. Kiszolgáltatja, védtelenné teszi a nyelvet is.

Merthogy az átlag-magyar fogyasztó ma, a harsány újjgazdasági konszolidáció idején olyan, mint a dongómotor: keveset fogyaszt. Keveset, mint a megnyomorító ötvenes években. John Locke írja *Elmélkedésében*, hogy

Elhangzott 2009. szeptember 5-én Kötcsén, a Polgári Magyarországért Alapítvány kultúráról tartott tanácskozásán.

„A kínpadon fekvő embernek nem áll szabadságában a fájdalom ideáját félretenni és szemlélődésekkel szórakozni.” Az ezerkilencszázötvenes évek megalázottjaiban erősebb volt a szabadság utáni vágy, mint a fájdalom miatt érzett félelem. És akik a közösségi megnyomorítás kínpadjáról fel tudtak állni, kiobbantottak „egy szentséges nagy forradalmat” – hogy Utassy József 1966-ban nagy nyilvánosság előtt elhangzott kijelentését idézzem.

2006 őszén sokakat ráfektettek az angol filozófus által bő három évszázada láttatott kínpadra, amelynek kapcsán ő a szabadságról és az emberről bölcselkedik. Nemcsak képletesen fektették rá őket, hanem valóságosan is. Hol és kik ötlötték ki, hogy a világsoda-küzdelem ötvenedik évfordulóját kézivezéreltetten véres pankrációként mutassák be – idetrapoltatva a pogromidők kozák fekete-százait és hol itt, hol ott vetve be a szellemképességük ellenére is jól látható provokátorokat? *Azzal a nyilvánvaló szándékkal*, hogy a világ ezt követően már e megbotozott nap panoptikumaként emlékezzék 1956 magyar forradalmára is.

1849 decemberében Pest díszpolgárává választották Haynaut, Paszkevicset és Jellačićot. 2006 őszén osztogatott kitüntetésekkel, dicséreteivel a főpolgármester megerősítette az ő díszpolgári címüket is. Kultúráról beszélek: a kormányzás, az emlékezés, a kitüntetés kultúrájáról. Az elnéptelített kerület legszebb házában mint gigantikus kriptában áriázott ünnepegről. Az 1956 emlékezetének eltemetésére tett kísérletről... Hihetetlen, hogy mindez velünk esett meg.

Mégis legyen számunkra örökkévaló elégtétel, hogy mindattól függetlenül, ami 2006 őszén történt, a XX. század magyar történelmének felszabadultságában, heroizmusában és drámaiságában is legboldogabb tizenkét napját 1956 véresen aranyló ősze keretezte be a kalendáriumban. De az idő csapdájában emeljünk mellé egy másik évszakot, 1989 tavaszát is, amelyről Adam Mickiewicz nyomán elmondhatjuk: „ilyen tavasz csak egy volt életemben”. A megtorlás rácsai mögül kitanitorgók és a mi koravén nemzedékünk tavasza, a tőlünk kétharmad krisztusi korról fiatalabbaké s az önbecsülésüket bennük megtaláló szent öregeké, szüleinkké, nagyszüleinkké. Ennek az eseménydús évszakra emlékei – apogeumán Nagy Imre és mártírtársai újratemetésével – rajzolták át arcvonásainkat úgy, hogy áttetszhetett rajtuk azok mosolya is, akik az Illyés Gyula által megverselt *zsarnokság* megdöntésére alig harminchárom évvel azelőtt a Bem-szoborhoz, majd közülük annyian sokan a halálba vonultak.

A mosoly a történelmi sorsfordulók legnagyobb vívmánya. Beszédes kódja a kivívott szabadságnak, a visszaszerzett méltóságnak, a felemelt fejnek, a kiegyenesített gerincnek, az eredeti értelmükkel kimondható szavaknak...

A „szó” az indoeurópai nyelvek többségében a bibliai igét is jelenti. Az írástudóknak a teremtés felelősségével kell a szavakhoz közeledniük. Jó negyven évvel ezelőtt Csóóri Sándor írt esszét ezzel a címmel: *Közeledés a szavakhoz*.

Velük, belőlük, általuk hoz létre új világot az író, a poéta – szellemi felkészültségének, tehetségének, felelősségérzetének Isten szemét ráknnyító háromszögében. Ha ez a világ hiteles, a kézirat már kinyomtatása előtt elégethető – vallja Hamvas Béla –, mert szelleme elégségesen gazdagította a Kozmoszt, s általa bennünket is. Ettől a luxustól azonban távol vagyunk. Nekünk a kéziratot ki kell adnunk, s terjesztenünk kell, s talán az utóbbi a legnehezebb feladat... De ki kell-e adnunk, kell-e terjesztenünk?

Merthogy a rendszerváltozás felgyorsulásakor megtudtuk, hogy voltaképpen nincs is szükség íróra. A rádió, a televízió s a pártnapilap hasábjain korábban még mumusként kárhoztatott Axel-Springer által felvásárolt sajtó azzal bombázta a nagyközönséget, hogy mennyire avított, abszurd dolog a magyarokat jellemző versszeretet, s a szellemi modernizálódás jegyében mielőbb le kell szokni róla... Meg hogy különben is... napjainkban a szépirodalom mindinkább csak a vajt-fülű kevesek luxusa. Ezzel párhuzamosan ugyanakkor azt is hallhattuk, hogy az írókat mennyire szabadabbá tette a rendszerváltozás; lehullottak évszázados szellemi-érzelmi béklyói, amelyek Balassi Bálinttól József Attiláig megnyomorították a magyar irodalmat. Merthogy a költőkre rákényszerített szakmai kérdésekkel, közösségi gondokkal foglalkozni valójában a politikusok, esetleg a publicisták feladata. A parlament hatékonyabb, mint az Írószövetség, amely egyébként is sztálinista kövület... Emlékezhettünk, hogy elnökét később milyen mondvasínált ürüggyel ültették Európa szégyenpadjára – mellé guggoltatva a vele elemi szolidaritást vállalókat is.

A napjainkra kialakult fordított logikájú új irodalmi arkhimédeszi törvény szerint: a megvilágosodott textusközpontú literátorok annyival súlyosabbak lesznek, mint amennyivel az irodalomból, az irodalmi köztudatból kiszorított konzervatív írók – jobb híján nevezzük így – a súlyukból veszítenek.

Tévedés ne essék: nem a több pólusú, szemléletű, irányzatú irodalmat kárhoztatom. A több pólusú szemlélet normális körülmények között a literatúra egészét gazdagítja. Én az irodalmi értékrend ideologikus, indulatos, erőszakos, kiátkozós és kiszámolós, voltaképpen újbolszoviki átrendezése ellen protestálok, amelynek konok következetességgel végrehajtott folyamata ide s tova két évtizede tart. Nem eredménytelenül. Ennek jegyében esett

ki az irodalmi köztudatból Illyés Gyula, akinek pellengé-
re állítása vizsgatétele lett kezdő kritikusoknak és eszté-
táknak. Így taszítódott ki Nagy László, akivel nem tudnak
mit kezdeni. De még Juhász Ferenc, Pilinszky János és
jószerével Wöeres Sándor meg Rába György is hasonló
sorsa jutottak. Nem beszélve az egyik legizgalmasabb
novellistánkról, Jékely Zoltánról, aki költőnek sem akár-
ki. Ebből következően az irodalmi értékek visszamenőle-
ges átrendezése is folyamatosan tart. Még nem teljes
sikerrel! Emlékezhetünk, micsoda pánikot keltett a másfél
milliárd forint elherdálásra lehetőséget nyújtó ún. „nagy
könyv” program, amelyből a több forduló szavazás nyo-
mán kiderült az, amit a fentebb említett szanatóriumi por-
tás ingyen is megmondott volna, hogy Magyarországon a
legismertebb író Gárdonyi Géza, és a legolvasottabb
könyv az *Egri csillagok*. Pedig hogy rimázkodtak a tele-
víziós riporterek és a meghívott szakértők a nézőknek,
hogy gondolják meg... És sugallták a neveket is. Hiába.
Persze lehet, hogy ezért bosszúból Gárdonyit kiveszik a
tananyagból vagy egyenesen eltörlik az irodalomoktatást.

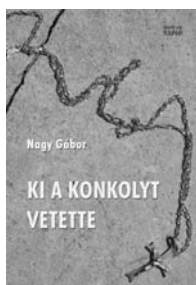
Az írókat, költőket, műveket elnyelő értékszavar-
örvény kialakulásához hozzájárult a kulturális intézmény-
hálózat 1990 utáni átgondolatlan szétzilálása, a könyvtá-
rak ellehetetlenítése, a nem kellőképpen átgondolt folyó-
irat- és könyvkiadói támogatás folyamatos csökkenése,
valamint a napi aprómunka éthoszának elenyészése is.
Ma Magyarországon a nagyközönség előtt az számít csak
írónak, aki a televízióban, rádióban legtöbbet szerepel, s
könyvei hazai és külhoni megjelentetésére a legtöbb álla-
mi támogatást kapja.

Írói nagyságot célirányos összebeszélés révén is pro-
dukálni lehet. Ryszard Kapuściński vallomása szerint az
Egyesült Államokban a legolvasottabb napilapok két-
három címlap-kritikusa rövid idő alatt névtelen, köze-
pes tehetségű irodalmi tollforgatóból is világhírű író tud
kreálni. És megtehetik az ellenkezőjét is: világhírű írókat
tudnak kivonni a közismertség fogalmából és forgalmá-
ból. Régen a háttérbe szorítást megtapasztalhatta az egyik
legzseniálisabb magyar novellista, Tömörkény István,
egy emberöltővel később a némaságot Márai Sándor, s
egy időre az Újhold nemzedéke. És mennyire közismert a

mai magyar próza legjelentősebb képviselője: Szilágyi
István? Legmélyebben gondolkodó esszéistája, Vasadi
Péter? Egyik legnagyobb költője, Király László? Hajdani
lázadó suhanca, Utassy József, akinek 1968-ban írt *Zúg
március* című versét szinte az összes megyéből kitiltották
– szavalóval együtt. De Nagy László a szívébe fogadta –
kivételes tehetsége és megtébolyodásig egyenes jelleme
miatt. De említhetnénk Ágh Istvánt, Marsall Lászlót, Kiss
Benedeket is. Láthatatlanok a televízióban, alig hallhatók
a rádióban. Persze olvashatók folyóiratokban. A nyolc-
száz vagy jobb esetben egy-kétezer példányban megje-
lenő Életünkben, Hitelben, Kortársban, Magyar
Naplóban, Napútban, Tiszatájban és másokban...

Ezekre a folyóiratokra szükség van, hiszen holdud-
varát alkotják s így szerény anyagi és ihlető szellemi
támaszul is szolgálnak két-háromszáz fős értelmiségi
köröknek. Az e lapokban közölt írások legértékesebb,
legfontosabb gondolatai azonban nehezen jutnak el a
szépirodalomra és a közösségi gondokra még fogékony
és fogékonyra tehető nagyközönséghez. A fentebb érin-
tett gondok vállalása, megfogalmazása mellett ezért is
lenne szükség egy nagy példányszámban megjelenő
irodalmi, kulturális, közéleti hetilapra, amely amellet,
hogy esztétikailag értékközpontú, tisztességes vitára
kész, a szellemi, politikai tisztánlátás kialakításához is
hozzájárul az eljövendő építkezés időszakában. A kiala-
kítandó iskolai program remélhetőleg tantárggyá teszi a
határon túli magyarság- és a szomszédság-ismeretet,
amely szintén húszéves mulasztás. A lap többek között
az új közművelődési rendszer kialakításában, tudatosítá-
sában is társ lehet a maga eszközeivel.

A lap elindításáért vállalt felelősség kezdetben napi
negyvennyolc óras munkának a rokonértelmű fogalma,
később már csak napi huszonnégy órainak. A legfelké-
szültebb főszerkesztőnek is ezzel a tudattal kell belevág-
nia a feladatba. És ha az illető nem német szakot végzett
is, tudnia kell: a német nyelvben a *Freund* és a *Feind*,
barát és *ellenség* egy töről fakad. Ahogy a gondolat és a
szeretet forrásvidéke is egy a Teremtés nagy művében.
Kétezer éve tudjuk, hogy ellenfeleinket is szeretni kell.
A barátoktól pedig ne féljünk. Néha ők is segítenek...

Nagy Gábor: Ki a konkolyt vetette (regény, 2009)

Fr/5, kartonált, 180 oldal, 1680 Ft

A regény egy rejtélyes papgyilkosság rekonstruálása. A falusi káplán a hatvanas évek végén, barátja a rendszerváltozás után szembesül a hatalom egyszerre sokarcú és arctalan természetével.

A kiváló költő és irodalomtörténész második regénye a Barankovics István Alapítvány alkotói ösztöndíjában részesült.

A Magyar Napló szerkesztőségében 20 százalék kedvezménnyel megvásárolható.